

ZSIGA NIKOLETTA EVELIN

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar,
Történelemtudományi Doktori Iskola

Aetas 38. évf. 2023. 3. szám, 188–191.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2023.3.188-191

www.aetas.hu

Népirtások a 20. században

Az ismeretterjesztés egy példája

Bozzay Zoltán: *Népirtások a XX. században*. Scolar, Budapest, 2019. 288 oldal

„Milyen okai lehetnek annak, hogy emberek egy csoportja dehumanizálja a másik etnikumú, vallású vagy eltérő gondolkodású embertársait? Hogyan képes valaki eljutni odáig, hogy erkölcsi gátlások nélkül, sőt sok esetben élvezettel öljön, korra és nemre való tekintet nélkül?” Többek között ezekre a kérdésekre keresni a választ Bozzay Zoltán történelemtanár a 20. századi népirtásokról szóló ismeretterjesztő könyvében, mely hiánypótlónak tekinthető, ugyanis ilyen átfogó és összefoglaló jellegű, magyar nyelvű munka Magyarországon még nem látott napvilágot.

Bozzay könyvét Lovas István *Népirtások a XX. században*¹ című munkája előzte meg, a két kötet között a megegyező cím² ellenére jelentős tartalmi eltérést találunk. Lovas István meglehetősen nagy számú népirtást, tömeggyilkosságot, illetve mészárlást akar „bemutatni”, sok esetben csak néhány sorban megemlítve a konfliktus kezdő és befejező dátumát, az áldozatok számát, illetve a szemben álló feleket, vagyis a „népirtókat” és az áldozatokat. A hosszabbnak mondható – maximum egy oldalnyi – leírásokban nagy vonalakban már a történeti előzményeket is

felvázolja. Ezzel szemben Bozzay a genocídiumok előzményeit és eseményeit kidolgozottabb formában jeleníti meg. A 20. századi népirtások közül ugyan jóval kevesebb, összesen tizenkettő mészárlást tárgyal, de egyaránt beemeli a közvélemény számára már ismert (például a holokauszt, a délszláv háborúk idején történt népirtás, a ruandai népirtás), illetve kevésbé ismert eseteket (például a kelet-timori népirtás, a nankingi mészárlás, a bangladesi népirtás). Lovasi lényegre törő, sokszor lexikonszerű bejegyzéseihez képest Bozzay munkájában a tárgyalt „konfliktusokról” már jóval részletesebben olvashatunk. A hangsúlyt a szerző ugyan az eseménytörténetre helyezi, de ezzel együtt a kiváltó okokat, körülményeket is körbejárja, és beszámol az érintett országok, nagyhatalmak, illetve nemzetközi szervezetek (például az *Egyesült Nemzetek Szervezete*) reakciójáról. A népirtások „utóélete” (az elkövetők felelősségre vonása, a megbékélés menete) szintén megjelenik, továbbá arról is olvashatunk, hogy a nemzetközi közösség és a mészárlásban érintett ország elismeri-e a népirtás tényét.

A kötet felépítését tekintve három nagy fejezetből áll. Az első fejezetben a szerző a népirtás definícióját tárgyalja; közli az 1948-ban megszületett Genocídium-egyezmény által megfogalmazott definíciót,³ szót ejt a

¹ Lovas István: *Népirtások a XX. században*. Budapest, 2001.

² A Lovasi-féle könyv borítóján szereplő helyesírási hibát leszámítva.

³ Népirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport mint olyan teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elköve-

fogalom nemzetközi jogban történő alkalmazásáról, illetve az azóta született alternatív meghatározásokról is. Ennek kapcsán három megközelítést emel ki – Irving Louis Horowitz, Leo Kuper és Jack Nusan Porter tollából –, amelyek között szerepel szociológiai, illetve politikai értelmezés is. Ezekben közös pontként az elkövető (az állam vagy annak megbízottjai), a célszoprt (amelyet társadalmi, vallási, faji, politikai, gazdasági indíttatásból jelölnek ki), illetve a végrehajtás különböző módszerei, stratégiái jelennek meg. Ez a fogalomtörténeti ismertetés elengedhetetlen egy szélesebb olvasóközönséget megcélzó kiadványban, mert sokan nincsenek tisztában azzal, hogy mit takar ez a – még mindig vitatott – definíció, és a „pontatlan” megfogalmazás miatt milyen problémák merülnek fel annak a nemzetközi és a büntetőjogban történő alkalmazásakor.

A második – és terjedelmét tekintve egyben a leghosszabb – fejezetben a népiptások ismertetése kapott helyet. A megszárlásokat a szerző kronológiai sorrendben tárgyalja, az egyes alfejezetek előtt egy-egy találó idézetet szerepeltet. Ez nemcsak a figyelemfelkeltés eszközeként szolgál, de az olvasó tájékozódhat arról is, hogy a szóban forgó népiptás még milyen – például irodalmi – kontextusban került elő. Az időrendet szem előtt tartva a szerző a 19. század vége és a 20. század eleje között zajlott afrikai gyarmatosításokkal indít. II. Lipót belga uralkodó ugyanis Kongót (akkori nevén Kongói Szabadállam) személyes birtokává „tette”, az ott élő emberekkel szemben pedig kegyetlen bánásmódot alkalmazott. Terroruralma a becslések szerint 3–10 millió áldozatot követelt (a járványok, az éhezés, a kényszermunka és a gyilkosságok áldozataival együtt).

A következő alfejezet – a ma már ismertebb – namíbiai népiptást ismerteti, amelyet

Délnyugat-Afrikában követtek el a német gyarmatosítók a hererók és a namák ellen, és közel négy év (1904–1908) alatt a herero törzs 75–80%-át (65 ezer ember) és a nama törzs körülbelül 60%-át (10 ezer ember) irtották ki.

Szintén az ismertebb népiptások közé sorolható az örmény népiptás, amely – mint sok másik genocídium – meglehetősen elmentmondásos megítélésben részesült (Magyarország és Törökország sem ismeri el népiptásként), az 1932–1933-as ukrainai éhínség (más néven *holodomor*), a nankingi népiptás (1937 decembere és 1938 januárja között) és a mindezen borzalmakat háttérbe szorító holokauszt.

A Magyarországon kevésbé ismert genocídiumok közé tartozik az az 1971-ben elkövetett népiptás, amelyet a pakisztániak – a Banglades függetlenségért vívott harc során – hajtottak végre. A háború alatt a fő célpontok a bengáliak és a hindu vallásúak voltak, elsősorban a – jó erőben lévő – férfiak és fiúk, illetve az értelmiségi réteg. Az áldozatok számát illetően a kutatók között nincs egyetértés: egyes szakértők szerint 300–400 000 embert öltek meg kilenc hónap alatt, míg a bangladesi kormány ezt a számot 3 millióra teszi.

Szintén a kevésbé ismert esetek közé tartozik az 1975 és 1978 között zajlott kambodzai genocídium, amelynek következményeként a lakosság körülbelül negyede, vagyis kétfélmillió ember halt meg a Pol Pot által vezetett kommunista Vörös Khmer mozgalom rémuralma alatt.

A függetlenségi harcok során elkövetett népiptásokhoz csatlakozik az indonézektől által elkövetett megszárlás a timoriak ellen. A Délkelet-Ázsiában található Kelet-Timor 1975 és 1999 között küzdött a függetlenségéért, és szenvedett az indonéz csapatok kegyetlenség-

tését érti: (a) a csoport tagjainak megölése; (b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása; (c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztu-

lásának előidézése; (d) oly intézkedések tétele, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása; (e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele. Bozay: *Népiptások a XX. században*, 13.

gétől; módszereik közt szerepelt például a születésszabályozás és az éheztetés. A közel tizenöt év alatt Kelet-Timor lakosságának körülbelül egyharmada meghalt, vagyis az áldozatok száma 100–300 000 közé tehető.

Szaddam Husszein, az iraki elnök az irak–iráni háború alatt, az 1980-as évek végén a kurdokkal szemben is fellépett. Nem volt ritka a vegyifegyver-támadás (ideggázzal), a kiéheztetés és a koncentrációs táborokba zárás. A válogatott módszerekkel történő népirtás rengeteg áldozattal járt, az *Anfal* – vegyi fegyveres – hadművelet 50–100 000 kurd életét követelte.

A 20. század egyik legintenzívebb népirtása az 1994-es ruandai genocídium volt, amely közel száz nap alatt nyolcszázezer – egy millió tuszi és mérsékelt hutu életét követelte a kis közép-afrikai országban. A gyilkosságok fő eszköze a machete és a bunkósbot volt, amellyel a szélsőséges hutuk óránként 300–400 ember halálát okozták. A sokszor munkaként végzett öldöklést a rokonok, a szomszédok és más családtagok mellett a milíciák és a ruandai hadsereg végezte.

Az utolsó tárgyalt eset a volt Jugoszlávia területén, a délszláv háború idején zajlott. Az 1995-ben történt srebrenicai mészárlás során ugyanis 8000–9000 bosnyák nemzeti-ségű embert – nagyrészt fiúkat és férfiakat – öltek meg a szerb katonák.

Az alfejezetek terjedelme és a közreadott információk mennyisége egy ilyen szerteágazó könyvben elegendőnek mondható, az olvasó nincs túlterhelve, nem veszik el az adatok tengerében. Az alfejezetek logikus felépítésűek, a szerző csak a történelmi kontextus és az előzmények felvázolása után kezd bele az események tárgyalásába. A térben és időben elhelyezés, illetve a kiváló politikai, gazdasági vagy társadalmi problémák felvázolása rendkívül fontos az ok-okozati összefüggések szemléltetésekor. Erőssége a könyvnek, hogy az olvasottak megértését térképek és korabeli – történelmi személyekről készült – fotók is segítik. Visszaemlékezéseket is közöl a szerző túlélőktől, elkövetőktől és politikai szereplőktől egyaránt.

Ezek egyrészt némi könnyebbséget jelentenek az olvasó számára, ugyanis megtörik a „monoton” olvasást, másrészt – ami talán fontosabb – közelebb hozzák az eseményt az olvasóhoz. A szerző a népirtások utáni eseményekre is kitér, mint például a traumafeldolgozás, a megbékélés vagy a felelősségre vonás. A nemzetközi kontextus kapcsán – többek között – említést tesz a külföldi országok humanitárius segélyakcióiról, az igazságszolgáltatást célzó erőfeszítésekről, a be nem avatkozásról, illetve a kényesnek mondható fegyveres támogatásról, amellyel a népirtókat segítették.

Fontos, hogy a szerző által összeválogatott és bemutatott genocídiumok mellett az előző évszázad során számos olyan, nem kevésbé elhanyagolható népirtás történt, amely nem kapott akkora figyelmet, vagy nem kísérté akkora visszhang, hogy – a kutatókon és esetleg az érdeklődőkön kívül – minél több hétköznapi ember tudomást szerezzen róla (például az 1972-es burundi népirtás). Az afrikai népirtások, mészárlások vizsgálatakor jómagam is sokszor szembesültem azzal, hogy más kontinens kormányai, illetve a nemzetközi szervezetek (mint például az ENSZ) az ilyen „konfliktusokat” belügynek vagy polgárháborúnak nyilvánítják. Emiatt a népirtás „címkét” is csak későn vagy utólag alkalmazzák az események kontextusában. Így a szélesebb közvéleménynek nincs vagy alig van tudomása a történetekről, s a kormányok és az ENSZ csak utólag próbál „beavatkozni” vagy korrigálni.

A befejező fejezet, mintegy keretet adva a könyvnek, a népirtás pszichológiai vetületeit vizsgálja, és a lélektani kérdésekre igyekszik válaszolni, úgy vélem, sikerrel. Öt tényezőt emel ki annak kapcsán, hogy mi motiválhatja a népirtások elkövetőit, illetve résztvevőit: ezek a nárcizmus, a kapzsiság, a félelem, a dehumanizáció és a tömegpszichózis. Mindezzel a szerző rámutat a genocídiumok közötti hasonlóságokra. Megállapítható azonban az is, hogy a lehetséges motivációk genocídiumonként eltérőek lehetnek. Erre példaként szolgálhatnak az 1994-es ruandai

népiptás női elkövetőiről készült tanulmányok, amelyekben olyan motivációk is megjelennek, mint a nemi szerepekkel való összhang, illetve disszonancia, a katasztrófa-mentalitás, a zavar és ambivalencia vagy a szórakozás.⁴ A külső szemlélő érzelmeiről és reakcióiról is ír a szerző; ez a tabusítás és sokszor a közömbösség kérdése miatt fontos. Ennek kapcsán egy illusztratív idézetet közöl, mégpedig Sztálintól: „Egy ember halála tragédia, millióké statisztika.” (258. old.) Az emberi agy képtelen felfogni a népiptások áldozatainak nagy számát, emiatt mint külső szemlélők nem tudunk megfelelően reagálni.

Bozzay kötete megírásakor a magyar és a nemzetközi tudományos kutatások eredményeit vette alapul. A külföldi szerzők közül elsősorban Adam Jones *Genocide: A Comprehensive Introduction* című munkájára alapozta állításait, sőt a pszichológiai vetületet vizsgáló fejezet részben szintén erre támaszkodik.⁵ Jones nagy lélegzetvételű munkája ugyanis a népiptáskutatásban megkezdhetetlen alpműnek számít. Külön örvendetes, hogy Bozzay a rendelkezésre álló

magyar nyelvű munkákat is igyekezett felhasználni. A hazai feldolgozottság kapcsán azonban meglepő, hogy a Lovasi-féle könyvre nem hivatkozott, aminek hátterében az állhat, hogy Bozzay arra törekszik, hogy mindig az eredeti forrásokra utaljon. A felhasznált irodalom jegyzéke további lehetőséget biztosít az alaposabb elmélyülésre egy-egy népiptás kapcsán.

Bozzay Zoltán munkája remek kezdeményezés arra, hogy a szélesebb közönség is tudomást szerezzen a múlt században történt népiptásokról, s felkeltse a figyelmet – remélhetőleg – azokra is, amelyek a 21. században zajlottak és zajlanak még a mai napig. A téma iránt érdeklődőktől kezdve a tudományos szféráig bezáróan mindenki megtalálhatja azt a szempontot, ami miatt érdemes kézbe venni a könyvet. Egy-egy történelemóra tananyaga mellett például kísérő olvasmányként ajánlható középiskolások számára. A felsőoktatásban résztvevők, a történettudomány művelői és a kutatók számára is hasznos ismereteket hordoz.

⁴ Zsiga Nikolett Evelin: *Az 1994-es ruandai népiptás női elkövetői: a gyilkolást vezető nők*. In: Varga Anikó – Virág Nándor (szerk.): *Eötvözet 9.: Az Eötvös Loránd Kollégium 9. konferenciáján elhangzott előadások*. Szeged, 2021. 117–127. <http://www.eotvos.u-sze->

ged.hu/sites/default/files/muhelyek/%5Buser%5D/9E%C3%B6tv%C3%B6zet_k%C3%B6tet_pdf.pdf (letöltés: 2023. január 20.)

⁵ Jones, Adam: *Genocide: A Comprehensive Introduction*. Abingdon, 2006.